

Orosz tankönyvek 1848–1849 Magyarországról

A Szemere-kormány 1849. május 18-án keresztsháborút, június 6-án országos böjtöt hirdetett a cári intervenció ellen. Ez utóbbi nem tűnik túlságosan hatékony intézkedésnek az oroszok mintegy 200 ezres hadereje ellen, amelynek egyik része – Paszkevics vezetésével – június 15-én lépte át a Dukla-hágót, másik szárnya – A. Ny. Lüders (Ligyersz) parancsnoksága alatt – június 16-án vonult be a Tömösi-szoroson. A Habsburgok és a Romanovok szövetségének realizálása gyors fordulatot eredményezett a szabadságharc menetében. Míg 1849 áprilisában–májusában, a dicsőséges tavaszi hadjárat idején a honvédsereg sorra aratta diadalait (és ezek eredményeként sor kerülhetett a Habsburg-ház trónfosztására), júliusban–augusztusban a harapófogóba került magyar hadtestek katasztrofális vereségeket szenvedtek.

Miként tárgyalják a fenti problematikát a jelenleg forgalomban levő orosz történelem-tankönyvek? A továbbiakban három kiadvány alapján kívánjuk bemutatni a százötven évvel ezelőtti magyarországi események interpretálását, a témára vonatkozó orosz történettudományi kutatások transzformálását. A rendelkezésünkre álló tankönyvek egyike, az *Isztorija. Mir v novoje vremja, 1640–1870* (Történelem. Az újkori világ, 1640–1870) a kilencedik osztályos tanulók számára, *A. Ja. Judovszkaja* szerkesztésében, a Szpecialnaja lityeratura Kiadónál 1996-ban, Szentpétervárott látott napvilágot. A tankönyv XI. fejezete, a 335–366. oldalon, harmincegy lap terjedelemben tárgyalja az 1848–1849-es európai forradalmak átfogó történetét. A kiadvány rendkívül részletesen, didaktikailag jól felépített szerkezetben, koherens egészként idézi fel a „népek tavaszának” nagy pillanatait és tanulságait. A citált mű szakmailag hitelesen mutatja be a Franciaországban, Itáliában, a német államokban és a Habsburg Birodalomban kitört forradalmakat, majd a 360–362. oldalon, hetvenhét sorban a magyarországi események tárgyalása következik. Azonnal szembetűnő, hogy amennyire részletekbe menően olvashatunk más népek forradalmairól, annyira szimplifikáltak, elnagyoltak és helyenként sematikusnak tűnik a magyar vonatkozású

eseménytörténeti ábrázolás. A tankönyvben még utalás sem történik a reformkori „előzményekre”, hanem helyette „in medias res” *Kossuth Lajos* politikai pályaképét villantja fel. Ennek kapcsán olvashatjuk: „1848. március 3-án a magyar szejm (sic!) alsóháza, ahol főként a köznemesség képviseltette magát, elfogadta *Kossuth Lajos* (1802–1894) javaslatát, hogy küldjenek *V. Ferdinánd* császárnak petíciót a magyarországi alkotmány és nemzeti önrendelkezés bevezetésére vonatkozóan. *Kossuth*, a magyar felszabadító mozgalom kiemelkedő alakja, arisztokrata, de elszegényedett családból származott. Miután ügyvéd lett, politikai tevékenységet folytatott. Nézeteit az általa alapított újságban fejtette ki, majd annak betiltása után kéziratok próklamációkat terjesztett. 1837-ben letartóztatták, és négyéves börtönbüntetésre ítélték. Hazáját szuverén, demokratikus berendezkedésű, parlamentáris rendszerű jogállamként képzelte el, ahol megvalósul a bíróságok függetlensége és a jobbágyfelszabadítás. Ugyanakkor nem vetette fel a köztársasági államforma követelését; az ő eszménye a parlamentáris monarchia volt.”

Szembetűnő az a kronológiai hiba és idő-sík-eltolódás is, amellyel az 1848. március 15-ei események tárgyalásakor találkozunk: „A bécsi udvar, értesülve a pesti forradalomról, elfogadta a magyar petíciót. Március

17-én létrehozták az első független magyar kormányt, amelynek Kossuth Lajos is tagja lett. Ez a köznemesség és a feudális arisztokrácia kormánya volt, amelyet a Habsburg-ház iránti hűség egyesített.

Még ezt megelőzően, március 12-én, az Ellenzéki Kör nagygyűlést hívott össze Budapestre (sic!), amely üdvözölte a franciaországi forradalmat és elfogadta az ország polgári átalakításának programját. Budapesten (!) március 14-én értesültek a bécsi forradalomról, és 15-én a városban a demokratikus érzelmű értelmiség demonstrációjára került sor, amelyen polgári szabadságjogokat követeltek.”

Ezt követően a tankönyv néhány sorban felidézi *Petőfi* személyiségét és részletet közöl a forradalmár költő „Nemzeti dal” című verséből.

Furcsának találjuk, hogy a tankönyv adós marad kiemelkedő jelentőségű történelmi események bemutatásával (az 1848. április 11-i törvények, a bécsi udvar által szított nemzetiségi mozgalmak, Jellaïc támadása, a dicsőséges tavaszi hadjárat, a Habsburg-ház detronizálása stb.). Nem kis csodálkozással olvashattunk a könyvben – több alkalommal is – nem helytálló ismeretközlésekről, mint például a következő szakaszban: „1849 tavaszán, a nép követelésére, Magyarországot független, polgári demokratikus köztársasággá nyilvánították. A kormány élén Kossuth állt [A miniszterelnök előbb *Batthyány Lajos*, majd *Szemer Bertalan* volt!]. Megváltás nélkül eltörölték a feudális szolgáltatásokat.” [Ezt már az 1848. április 11-i törvények megették!]

A tankönyv kissé elfogult, „szlávbarát” nézetet képvisel a hazai nemzetiségi mozgalmak ügyében: „Nem kaptak egyenjogúságot a Magyarország területén élő szlávok és románok. [Igaz, későn, de 1849. július 27-én a kormány rendeletet adott ki a nemzetiségek és felekezetek egyenjogúsításáról!] A maguk függetlenségéért harcolva, a magyar forradalmárok megtagadták ugyanezt más népektől. Hogyan tükröződött mindez a forradalom sorsán? A bécsi udvar arra törekedett, hogy a saját érdekében használja fel a szerbek, horvátok, románok, szlovákok magyarelles függetlenségi mozgalmát, és az ő kezükkel verje le a magyarországi forradalmat.”

Szimptomatikus jellegű az is, ahogyan a tankönyv a cári katonai intervenciót tárgyalja. Az „érintettség” miatt érthető, hogy a szerző szeretne átsiklani a meglehetősen kényes témán, és emiatt mondanivalója egyszerű tényközlésre szorítkozik: „Az Osztrák Monarchia érezve, hogy nincs elegendő ereje a magyarországi forradalom leverésére, katonai segítségért fordult *I. Miklós*hoz. Oroszországból – Galicián át – százez-

res hadsereg vonult Magyarországra. Ezzel egyidejűleg osztrák hadak is a magyarok ellen támadtak. A minden oldalról körülvett magyar had bátran harcolt, de az erők egyenlőtlenek voltak, és a honvédsereg kapitulált. A magyar hadsereg egész vezérkara fogságba esett, majd az osztrák kormány parancsára felakasztották.” [E sorokból úgy tűnhet, mintha a cári udvart és hadvezetést semmilyen felelősség sem terhelné a történekeért!]

Az *A. Ja. Judovszkaja* szerkesztésében megjelent szentpétervári tankönyv – a fen-

Miként tárgyalják a fenti problematikát a jelenleg forgalomban levő orosz történelemtankönyvek? A továbbiakban három kiadvány alapján kívánjuk bemutatni a százötven évvel ezelőtti magyarországi események interpretálását, a témára vonatkozó orosz történettudományi kutatások transzformálását. A rendelkezésünkre álló tankönyvek egyike, az Isztorija. Mir v novoje vremja, 1640-1870 (Történelem. Az újkori világ, 1640-1870) a kilencedik osztályos tanulók számára, A. Ja. Judovszkaja szerkesztésében, a Szpecialnaja literatura Kiadónál 1996-ban, Szentpétervárott látott napvilágot. A tankönyv XI. fejezete, a 335-366. oldalon, harmincegy lap terjedelemben tárgyalja az 1848-1849-es európai forradalmak átfogó történetét.

ti szemléleti és ténybeli hibái ellenére – alapvetően elfogadható színvonalon, nemzeti identitástudatunk „kútmérgezése” nélkül tárgyalja az 1848–1849-es eseményeket. Megítélésünk szerint a szakmai pontatlanságok – a két akadémia égíse alatt működő Magyar–Orosz Történész Vegyesbizottság közreműködésével és támogatásával – korrigálhatóak.

A továbbiakban arra keresünk választ, miként ábrázolják a százötven évvel ezelőtti eseményeket a legfrissebb, a moszkvai „Proszvescsenyije” Kiadónál mindössze néhány hónapja megjelent *Novaja isztorija, 1800–1918* (Újkori történelem) című tankönyv szerzői (*A. Ja. Judovszkaja, P. A. Baranov és L. M. Vanjuskina*). Az igényesen megírt, a „rendszer váltás” szellemében fogant kiadvány a 86–105. oldalon tanítja az 1848–1849-es európai forradalmak történetét. Ezzel kapcsolatban is az a véleményünk, hogy a Franciaországban, Itáliában és a német államokban lezajlott revolúciók bemutatása példás szakszerűséggel készült. Sajnos, ugyanez aligha mondható el a magyarországi események leírásáról. A 100. oldalon a huszonhat sorba sűrített esszencia nem törekszik részletező, az eseménytörténeti összefüggéseket láttató szövegkifejtésre. Ennek illusztrálására idézzük a tankönyvi leírást:

»Talpra magyar, hí a haza!« – így írt a költő és forradalmár Petőfi Sándor. Felázadtak a magyarok is. Március 3-án a magyar szejm (sic!) alsóháza petíciót küldött V. Ferdinánd császárnak az országban bevezetendő alkotmány és nemzeti önrendelkezés ügyében. A bécsi udvar elfogadta a petíciót.

1849 tavaszán, a nép követelésére, Magyarországot független, demokratikus köztársasággá nyilvánították. A kormányt Kossuth Lajos, a magyar függetlenségi mozgalom kiemelkedő személyisége vezette. A feudális szolgáltatásokat eltörölték, de a parasztok földet nem kaptak. Ezenkívül a magyarok ugyanazt a szabadságot, amelyet maguk kivívtak, megtagadták a nemzeti kisebbségektől, a szerbektől, románoktól és horvátoktól, akik az ország területén éltek. Ezáltal őket a Habsburgok szövetségeseivé tették.

A magyarországi forradalmat Ausztria és Oroszország hadseregei verték le. I. Miklós szívesen küldött a magyar felkelők ellen százezres hadat, *Paszkevic*s tábornaggal az élén. A magyarországi felkelés leverése után a Habsburg Birodalomban a forradalmi mozgalom lecsendesült.”

Ha valaki a fenti sorokat olvassa, bizonyára számos kifogása támad. Így többek között az, hogy a reformkori előzményekre való utalás nélkül az 1848–1849-es események felidézése gyökértelen, a levegőben lóg. Kifogásolható, hogy az idézett szövegben még a legfontosabb események említése is el-sikkad; adatszegény, sematikus ábrázolásmód érvényesül. Szembetűnőek a ténybeli pontatlanságok is: Kossuth Lajos nem kormányfő, hanem a Batthyány-kabinet pénzügyminisztere, az OHB elnöke és az ország kormányzója volt; a legfőbb törvényhozó testületet nálunk nem szejmnek, hanem népképviseleti országgyűlésnek nevezték; I. Miklós nem százezer, hanem kétszázezer katonát küldött a magyar forradalom leverésére, stb. Feltűnő az is, hogy a tananyag a megtorlásokról nem tesz említést, és a „felelősség” kérdésében sem nyilatkozik. Megjegyezzük, nem várjuk el, hogy az orosz tankönyvek a magyar nemzeti optikán keresztül tárgyalják az eseményeket, de a szakszerűség és a hitelesség ebben a műfajban is jogos követelmény.

Az általunk bemutatásra szánt harmadik orosz történelemtankönyv *A. L. Narocsnyickij* akadémikus szerkesztésében a moszkvai „Proszvescsenyije” Kiadónál először 1988-ban látott napvilágot, és átdolgozott formában a mai napig használatban van. E könyv 33. alfejezete foglalkozik a soknemzetiségű, felekezetiileg megosztott, 34 milliós Habsburg Birodalom 1848–1849-es forradalmaival, köztük a magyarországi eseményekkel. Megítélésünk szerint ez a munka tárgyalja számunkra a legelfogadhatóbban a korabeli történeteket. A 167–169. oldalon kifejtett politika-, társadalom-, gazdaság- és hadtörténeti összefoglalás nem tartalmaz számottevő botrányköveket, és a ténybeli pontatlanságok száma is viszonylag csekély. A 167. oldalon a március 15-i forradalom kiváltó okaival, a

tömegtüntetés eseményeivel, a független és felelős kormány létrehozásának körülményeivel, továbbá Kossuth Lajos politikai programjával ismerkedhetünk meg. Korrekt, tárgyilagos leírás idézi a Batthyány-kormány és a hazai nemzetiségek között feszülő feloldhatatlan ellentétek okait, az elkerülhetetlen konfrontáció következményeit.

A cári katonai intervencióval kapcsolatban a tankönyv a következőket írja: „A magyaroknak erős hadseregük volt, amely kiűzte az osztrák csapatokat... Miután a császár, I. Ferenc József vereséget szenvedett, az orosz cárhoz, I. Miklóshoz fordult segítségért. Mivel a cár gyűlölte a forradalmakat és »Európa zsan-dárának« szerepét játszotta, százezres hadsereget indított a magyar forradalom ellen.

A Magyarország elleni hadjárat ellentétben állt az orosz nép érdekeivel, amely maga is az önkényuralmi elnyomástól szenvedett. Az orosz forradalmi demokráta-k jogosan ítélték el a magyarok elleni cári intervenciót. Az ifjú Csernyisevskij ekkor írta naplójába: »Mint a magyarok barátja, az oroszok vereségét kívánom ott, és ehhez minden áldozatot kész lennék meghozni.« A magyar forradalmárok azon kísérletei, hogy támogatást kapjanak Angliától és Franciaországtól, kudarcot vallottak; az angol és francia kormányok ugyanis a magyar forradalom leverését óhajtották, és üdvözölték a cári hadsereg beavatkozását.

A magyar honvédsereg néhány ütközetben vereséget szenvedett, majd megadta magát a cári csapatoknak. A kapitulációt

elősegítette a főparancsnok és a tisztikar egy részének árulása, amely nem kívánta a harcok folytatását.” Görgey „árulása” immár százötven éve vita tárgyát képezheti, de az kétségtelen, hogy számára a kegyelmet I. Miklós közbenjárása biztosította.

Végezetül arra szeretnénk rámutatni, hogy az általunk idézett három történelemtankönyv mint cseppben a tenger tükrözi az orosz oktatási segédanyagok szemléletét.

Sajnálatos, hogy ezek a munkák nem hasznosítják az 1991-ben kiadott *Kratkaja isztorija Vengrii* (Magyarország rövid története) című szintézis kutatási eredményeit, amelyben – a kötet 173–202. oldalán – T. M. Iszlamov gazdag forrásbázisra támaszkodó, szakmailag hiteles és korszerű áttekintést nyújt a magyarországi reformkorról, valamint az 1848/49-es forradalomról és szabadságharcról. Mindezt azért tesszük szóvá, mivel számunkra nem közböcs, hogy milyen tankönyvekből tanulnak a jövő orosz nemzedékei; hogyan vélekednek más európai népek történelméről, szabadságharcokról. Identitástudatunkat ugyanis sértheti minden olyan nem helytálló ismeretanyag, téves információ, előítélet, sematikus panel, „csúsztatás”, amely nem felel meg a történelmi tényeknek, a forrásokkal alátámasztható igazságnak. Szeretnénk, ha a *Bettina von Brentano* által 1849-ben a „nemzetek főnixének” nevezett Magyarországról valóban „harag és elfogultság” nélkül írnanak más országok történelemtankönyvei is.

V. Molnár László

A tankönyv kissé elfogult, „szlávbarát” nézetet képvisel a hazai nemzetiségi mozgalmak ügyében: „Nem kaptak egyenjogúságot a Magyarországon élő szlávok és románok. [Igaz, későn, de 1849. július 27-én a kormányrendeletet adott ki a nemzetiségek és felekezetek egyenjogúsításáról!] A maguk függetlenségéért harcolva, a magyar forradalmárok megtagadták ugyanezt más népektől. Hogyan tükröződött mindez a forradalom sorsán? A bécsi udvar arra törekedett, hogy a saját érdekében használja fel a szerbek, horvátok, románok, szlovákok magyarelles függetlenségi mozgalmát, és az ő kezükkel verje le a magyarországi forradalmat.”
